

1789 Yılında Askerî Personel İçin Yazılmış Almanca-Türkçe Transkripsiyon Metni

Beytullah BEKAR¹

APA: Bekar, B. (2018). 1789 Yılında Askerî Personel İçin Yazılmış Almanca-Türkçe Transkripsiyon Metni. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 19-34. DOI: 10.29000/rumelide.472750

Öz

Türkçenin transkripsiyon metinleri, yabancılar tarafından Türkçeyi öğretmek amacıyla hazırlanmış olan metinlerdir. Bazı transkripsiyon metinleri yalnız sözlük şeklinde hazırlanmış, bazıları sözlük ve gramer ilaveli hazırlanmıştır. Bazı transkripsiyon metinlerinde tematik olarak hazırlanmış konuşma cümleleri bulunurken bazılarında deyimler, atasözleri ve Nasreddin Hoca fıkralarına yer verilmiştir. Bununla birlikte bazı transkripsiyon metinleri Türkçe öğrenmek isteyen herkese yöneliktir, bazıları ise özel amaçla hazırlanmıştır. Thomas Chabert'in "Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter" adlı transkripsiyon metni de başlığında belirtildiği üzere askeri personel için hazırlanmış bir eserdir.

Anahtar kelimeler: Almanca, Türkçe, transkripsiyon metni, Thomas Chabert.

German-Turkish Transcription Text For Military Person Which Was Written in 1789

Abstract

Transcription texts of Turkic are texts prepared by foreigners to teach Turkish. Some transcription texts are prepared only in dictionary form, some are prepared with dictionary and grammar adjuncts. Some transcription texts contain thematically prepared speech cues, while others include idioms, proverbs, and Nasreddin Hodja anecdotes. However, some transcription texts have been prepared for everyone who wants to learn Turkish, while others have been prepared for special purposes. Thomas Chabert's "Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter" is a work made for military personnel.

Key words: German, Turkish, transcription text, Thomas Chabert.

o. Giriş

Transkripsiyon ve transliterasyon kavramlarıyla ilgili çeşitli tanımlar ve görüşler bulunmaktadır. Çalışmamızda ilkin transkripsiyon ve transliterasyon kavramlarıyla ilgili tanımlara kısaca değinilerek Thomas Chabert ve eseri "Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, beytullahbekar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8372-1190 [Makale kayıt tarihi: 25.9.2018-kabul tarihi: 13.10.2018]

Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter” hakkında bilgi verilecektir.

Transkripsiyon (çeviriyazı), Dilbilim Sözlüğünde (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011: 73) “1-Dil seslerini düzenli ve tutarlı bir biçimde yazıya geçirme yolu. İki türü vardır: Sesbilimsel çeviriyazı yatık iki çizgi içinde ve yalnızca dilde işlevi olan şebirimleri gösterirken sesbilgisel çeviriyazı, sesleri bütün söyleyiş ve duyuş özelliklerini göz önünde bulundurarak köşeli ayrıç içinde gösterir. /b/ sesbilimsel, [b] sesbilgisel çeviriyazı ile göstermeye örnektir. 2- Farklı abece kullanılarak yazılmış bir metni tüm özelliklerini koruyarak bir başka abeceye aktarma yolu.” olarak tanımlanmıştır. Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğünde (Vardar, 1980, 51) ise “Gösteren düzlemindeki ses birim ve/ya da olgularını oldukları gibi, eksiltmeden yada çoğaltmadan yazılı biçime dönüştüren yazım türü. // En yaygın çeviri yazı yöntemi Uluslararası Sesbilgisi Derneğinkidir. Sesçil çeviriyazıya karşıt olarak sesbilimsel çeviriyazıda yalnız anlam ayırıcı ses olguları belirtilir.” şeklinde tanımlanır. (Vardar, 1980, 51).

Transliterasyon (harf çevirisi) her ne kadar transkripsiyon ile zaman zaman karıştırılsa da farklı bir uygulamadır. Dilbilim Sözlüğünde (İmer, Kocaman, Özsoy, 2011, 147) “Bir yazı sisteminde yazılmış bir metni başka bir yazı sistemine aktarma işlemi.” olarak tanımlanmış olup Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğünde (Vardar, 1980, 94) ise “Bir yazı dizgesindeki harfleri bir başka yazı dizgesine, belirttikleri sesleri göz önünde tutmadan, yalnızca karşılıklarını göstererek aktarma.” şeklinde tanımlanır.

Yukarıdaki tanımlardan hareketle yabancılar tarafından Türkçe öğrenmek ve öğretmek amacıyla hazırlanmış bu eserler farklı abece kullanılarak yazılmış bir metni tüm özelliklerini koruyarak bir başka abeceye aktarma yoluyla hazırlandıkları için transkripsiyon metinleri olarak adlandırılmaktadır. György Hazai, Türkiye Türkçesinin Dünü ve Bugünü (2012, 30-34) adlı çalışmasında bu eserleri transkripsiyon anıtları olarak adlandırmaktadır. Fakat Almanca “denkmal” in Türkçedeki karşılığı “anıt” olsa da Türkçe Sözlük’te (2005, 99) anıt için “Önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide.” tanımı kullanılmaktadır. Bu sebeple bu eserler için transkripsiyon metinleri denmesi daha uygundur.

Transkripsiyon metinleri yazı ve konuşma arasındaki farklılıkları, dönemin söz varlığını ve dil öğretim materyallerinin hazırlanış yöntemlerini tespit etme imkânı veren, aynı zamanda içinde barındırdıkları deyimler, atasözleri, bilmeceler, fıkralar ve türkülerle kültürel değerleri günümüze taşımaları bakımından son derece önemli eserlerdir. Bu sebeple araştırmacıların ilgisi her geçen gün daha çok transkripsiyon metinlerine yönelmektedir. Bunun neticesinde değişik ülkelerde –özellikle de İtalya, Almanya, Fransa - Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanmış iki veya çok dilli transkripsiyon metinleri bulunmuştur, bulunmaya devam etmektedir.

Türkçenin transkripsiyon metinlerinden ilki 14. yüzyıla ait Codex Cumanicus’tur. Argunşah ve Güner (2015) tarafından çalışılan Codex Cumanicus 14. yüzyılda Karadeniz’in kuzeyinde yaşamakta olan Kıpçaklarla ticaret yapmak ve Hristiyanlığı yaymak amacıyla İtalyan tüccarlar ve Alman misyonerler tarafından hazırlanmış ve sonradan birleştirilmiş iki ayrı defterden oluşmaktadır. Birinci defter Latince ikinci defter ise Almanca hazırlanmıştır. 16. yüzyılda Bartholomæo Georgieuz’in 1567 tarihli “De Tvrcarvm Moribvs Epitome” adlı eseri; 17. yüzyılda Meninski’nin Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae (Doğu Dillerinden Türkçe, Arapça ve Farsçanın Hazinesi), Jacobus Nagy de Harsany’nin 1672 tarihli “Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens” adlı eserleri; 18. yüzyılda Johann Matthias Korabinsky’nin 1788 tarihli “Versuch eines kleinen Türkischen Wörterbuchs mit beygesetzten deutsch, ungarisch und böhmischen Bedeutungen und einer

kurzgefaşten türkischen Sprachlehre”, Thomas Chabert’in 1789 tarihli “Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter”, J. Preindl’ in 1790 tarihli “Grammaire Turque: D’une toute nouvelle methode d’apprendre cette langue en peu de semaines avec un vocabulaire.” transkripsiyon metinlerinden bazılarıdır.

alışmamızda Thomas Chabert’in 1789 tarihli “Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter” adlı eseri tanıtılacak olup askeri personele özgü hususlar tespit edilmeye alışılacak ve yazılmış olduğu dönemin dil hususiyetlerini yansıtan özelliklere değinilecektir.

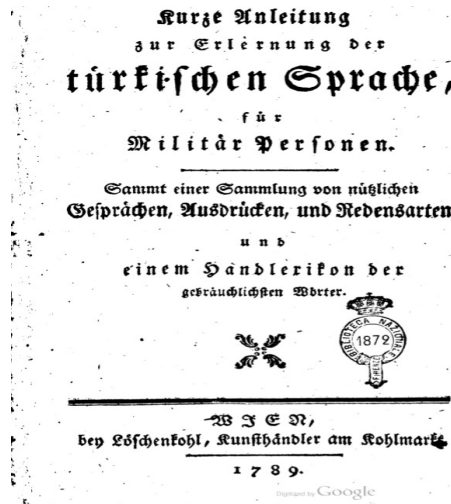
1. Yazar Hakkında Bilgi

Eserin hiçbir yerinde yazarın ismi geçmemektedir. Aynı şekilde bu kitap hakkında bilgi veren Jahrbücher der Literatur, 54. Band (1831, 67) adlı eserde, eserin yazarının adının belirtilmemiş olduğu bildirilmektedir. Fakat Die K.K. Orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwärtige Einrichtung (1839, 56) adlı eserde adı geçen transkripsiyon metninin Thomas Chabert’e ait olduğunu belirtilmektedir.

Thomas Chabert 1766 yılında İstanbul’da doğmuştur. Fransız kökenli bir aileye mensuptur. Babası Jean-Joseph Polonya ve Sicilya krallıklarında tercümanlık yapmıştır. Annesi Lucie Tomagian ise Katolik bir Ermenidir. 1779 yılında Viyana Akademi’sine kabul edilmiş, 1785 yılında Doğu Dilleri profesörlüğünü almış ve 1817 yılına kadar bu kürsüde çalışmıştır. Thomas Chabert’in 1810 yılında Türkçe yazmış olduğu Hikâyet-i İbda-i Yeniçeriyân bâ Bereket-i Pîr-i Bektaşiyân Şeyh Hacı Bektaş Velî-i Müslimân adlı tiyatro eser Şair Evlenmesi’nden önce Türkçe olarak verilmiş oyunlardandır (Gökalp-Alpaslan 2007, 40-68).

2. Eser Hakkında Bilgi

Eser, 1789 yılında basılmış olup Floransa Merkez Milli Kütüphanesine bulunmaktadır. Esere kütüphanenin dijital arşivinden ücretsiz olarak ulaşılabilmektedir. Eser, bir giriş ve dört bölüm olmak üzere toplam 178 sayfa olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde isimler ve isimlerle ilgili bazı özellikler, ikinci bölümde zamirler ve zamirlerle ilgili bazı özellikler, üçüncü bölümde filler ve fillerle ilgili bazı özellikler ve dördüncü bölümde cümle kalıpları, tematik konuşma cümleleri ve sözlük kısmı verilmiştir.

Resim 1. Eserin adı, basım yeri ve yılı bulunan ön sayfa

Transkripsiyon metinlerinin çoğunda yazarlar eserlerinde kullandıkları transkripsiyon sistemleri hakkında bilgi vermişken² bu eserde yazar transkripsiyon sistemi hakkında bilgi vermemiştir. Yazarın kullanmış olduğu transkripsiyon sistemi şu şekildedir:

a (ا): /a/ araba - **b (ب):** /b/ balik (balık), kitab - **c (چ):** /dsch/ ekmekdschi (ekmekçi) - **ç (چ):** /tsch/ ütsch (üç), tschingiane (çingene) - **d (د):** /d/ dört, dokuz - **e (ا):** /e/ ewwel (evvel) - **f (ف):** /f/ fark - **h (ه):** /h/ hazir (hazır) - **h (ح):** /h/ ahwal (ahval) - **h (خ):** /ch/ chaber (haber), /h/ bahtsche (bahçe) - **ı (ي):** /i/ alti (altı), güzel kız (güzel kız); /y/ kyzkanmak (kiskanmak), kyz oylan (kız oylan) - **i (ي):** /i/ iki; /y/ fölerfyn (söylersin), ne idy (ne idi) - **k (ك):** /k/ kitab (kitap); /g/ göftermek, ruzgiar, /j/ güjerdschin (güvercin), bej (bey), mejer (meğer), ijiz (ikiz); /n/ bana; /ng/ janglifch - **k (ق):** /k/ kumasch (kumaş), /h/ tschahtschir (çakşır), ahtsche (akçe) - **l (ل):** /l/ lekke - **m (م):** /m/ merhamet - **n (ن):** /n/ namkör, /m/ namkör - **o (و):** /o/ orman - **ö (و):** /ö/ örümdschek (örümcek), /o/ gonüliden (gönüliden) - **p (پ):** /p/ iplik - **r (ر):** /r/ raks - **s (س, ص, ث):** /f/ föz (söz), fahib; /s/ söz; /z/ kyzkanmak~kizkanmak, kizkandsch - **ş (ش):** /sch/ besch; /sh/ gümüş - **t (ط):** /t/ tabut, tasch (taş), /d/ dadfiz - **u (و):** /u/ bujun (bugün), bulut; /ü/ türündsche (turunç), /o/ kondak (kundak) - **ü (و):** /ü/ üfürmek, /ö/ bökmek (bükmek) - **v (و):** /w/ wiran (viran), /f/ fesfefe (vesvese) - **y (ي):** /j/ jokusch (yokuş), /i/ kuiruk, /ø/ kaifi (kayısı) - **z (ز, ن, ظ):** /z/ arzuhal (arzuhal), karez (garez), /s/ lezzetfis - **' (ع):** /u/ uzr (özür), /ø/ iitibar, maarifet - **ğ (غ):** /g/ magrur, kigildschim (kıvılcım), /k/ kairet, /gh/ ghalib olmak, /ø/ foutmak

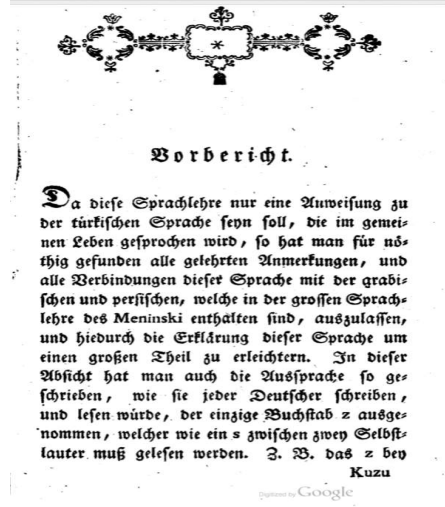
2.1.Eserin Bölümleri

2.1.1.Ön Söz

Yazar, kitabın ön sözünde (ss. 3-4) Türkçe öğrenmek isteyen Almanların Meninski'nin eserindeki Arapça ve Farsça kuralların ve unsurların çokluğundan dolayı Türkçe öğrenmekte zorlandıklarını söyler. Türkçe öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla daha sade bir kitap hazırlamayı amaçladığını, bunu yaparken de Almanların yazı ve telaffuzlarını dikkate aldığını belirtir. Kendi eserinin Meninski'nin

² Gulielmo Seaman (1670). Grammatica Linguae Turcicae. Oxoniae; Megiser Hieronymus (1612). Institutionum linguae Turcicae, libri quatuor [...].Leipzig; Hindoglu, Artin (1834). Grammaire théorique et pratique de la langue turke. Paris; ...

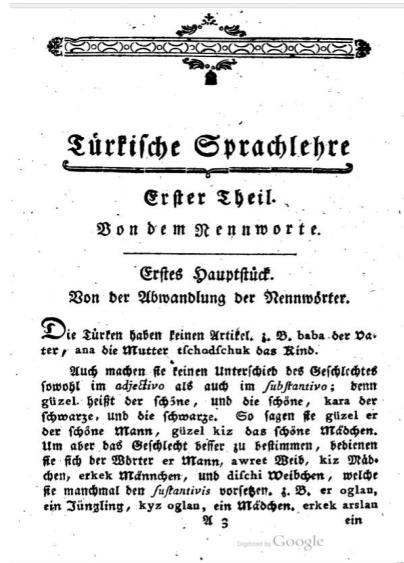
eserinden bu yönüyle ayrıldığını fakat konuşma metinlerini Meninski'nin eserinden alındığını ifade eder.

Resim 2. Eserin ön sözü

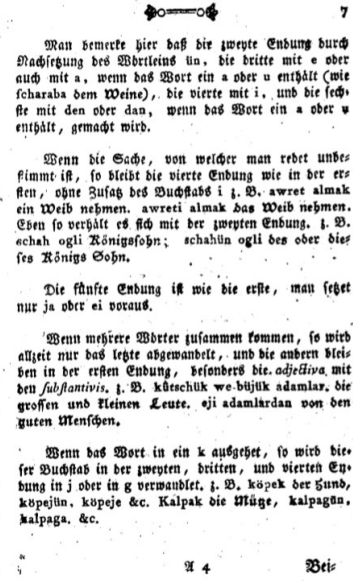
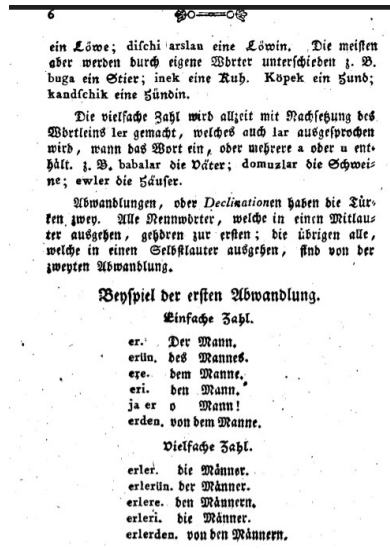
2.1.2. Birinci Bölüm

Birinci bölümde isim ve isim çekimleri dört alt başlık halinde işlenmiştir (ss. 5-13).

Resim 3. Birinci bölüm

Birinci bölümün birinci alt başlığında isim çekimleri ve çekimlerinde görülen değişmelere, Türkçe kelimelerde cinsiyetin olmadığına, cinsiyetin bazı durumlarda bazı kelimelerle belirtildiğine, isimlerde okluk için +*lar* ekinin kullanıldığı hakkında bilgi verilmiştir (ss. 5-8).

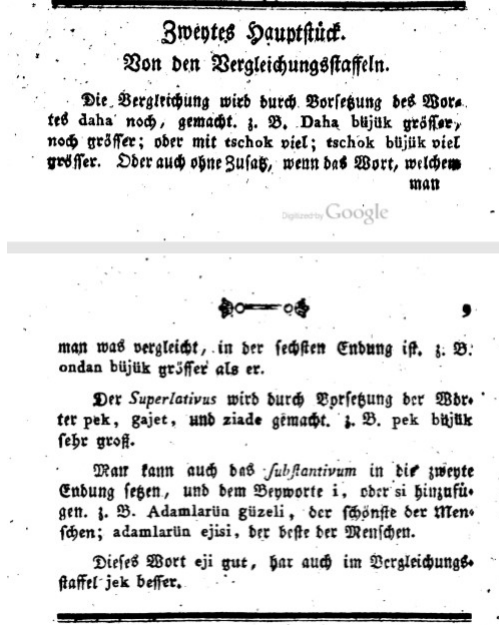

Resim 4. İsim çekimi

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

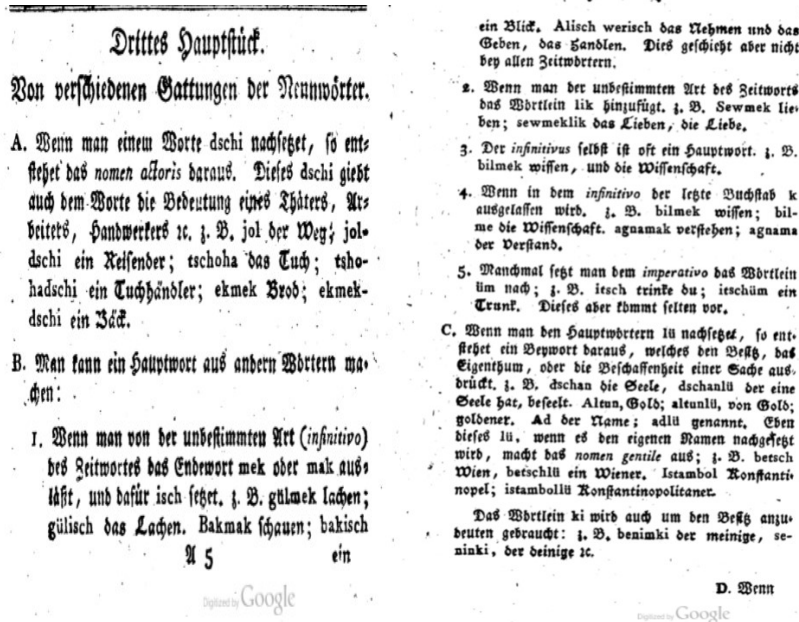
1. İlgi hâli çekimi kalın ve ince ünlülü kelimelerden sonra +Un, +nUn'dür. Örn.: erün (des Mannes), erlerün (der Männer), schahün ogli (des oder dieses Königs Sohn), babanün (des Vaters), babalarün (der Väter)
2. Sert süreksiz ünsüzlerden k ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan hâl eklerinden biri getirilirse kalın ünlülü kelimelerde k > g, ince ünlülü kelimelerde k > j (y)'ye dönüşür. Örn.: köpek (der hund) > köpejün, köpeje; kalpak (die Mütze) > kalpagün, kalpaga.
3. Ünsüzle biten kelimelerden sonra ilgi hâli eki +nün olmasına rağmen su kelimesi sunün yerine sujun şeklinde kullanılır.

Birinci bölümün ikinci alt başlığında karşılaştırma, derecelendirme ve üstünlük belirten kelimelere değinilmiştir (ss. 8-9). Karşılaştırma için Türkçede *daha* ve *çok* kelimelerinin, üstünlük için ise *pek*, *gayet* ve *ziyade* kelimelerinin kullanıldığı belirtilmiştir.

Resim 5. Karşılaştırma, derecelendirme ve üstünlük belirten kelimeler

Birinci bölümün üçüncü alt başlığında isimden isim yapma eklerinden +*dschi (ci)*, +*dschik (cik)*, +*lik*, +*lü*, +*ki*, +*tsche (çe)* ve filden isim yapma eklerinden -*ma*, -*isch (iş)*, -*üm* ekleri ve bunların bazı işlevleri örneklerle gösterilmiştir. Pekiştirme yapmak için ise *m*, *p*, *r*, *s*, ünsüzlerinin kullanımına değinilmiştir (ss. 9-11).

Resim 6. Bazı eklerin kullanımları

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

1. dschi eki yuvarlak ve düz ünlülü kelimelerden sonra düz ünlülüdür. Örn.: jol (der Weg) > joldschi (ein Reifender), ekmek (Brod) > ekmekdschi (ein Bäck)
2. Sahiplik veya bir şeyin doğasını ifade etmeye yarayan ek +lü şeklindedir. Örn.: Altun (Gold) > altunlü (von Gold), betsch (Wien) > betschlü (ein Wiener), Istanbul (Konstantinopel) > Istambollü (Konstantinopolitaner), iki dillü (zweyzüngig)
3. Küçültme eki dschik sert süreksiz ünsüzlerden k ile biten bir kelimeye getirilirse kelime sonundaki ünsüz düşer. Örn.: köpek (Hund) > köpedsckik (Hündlein)
4. Sıfat veya zarflara getirilen tsche ve dschek ekleri sert süreksiz ünsüzlerden k ile biten bir kelimeye getirilirse kelime sonundaki ünsüz düşer. Örn.: kütschük (klein) > kütschütsche (etwas klein), kütschük (klein) > kütschüdschek (etwas klein), büyük > büjüdschek (etwas groß)

Birinci bölümün dördüncü alt başlığında Türkçedeki sayı sistemi işlenmiştir. Yazar sayı sisteminde Almancadan farklı olarak onlu ve yüzlü basamaklarda basamaklar arasına birleştirme işlevinde bir bağlacın girmediğine işaret etmiştir. Bunlara ilave olarak sayıların sıfat olarak kullanılma şekillerine, üleştirme sayılarına (yarım, çeyrek, buçuk), sıra sayısı belirtmek için sayılara +*indsch* (*inci*) eki getirildiğine, üleştirme sayılarının sayıya +*scher* (*şer*) eki getirilerek yapıldığına örnekler verilerek değinilmiştir (ss. 12-13).

Viertes Hauptstück. Von den Zahlwörtern.			
bir.	ein.	ijirmi üç.	zwey und zw.
iki.	zwey.	otuz.	dreßzig.
üç.	drey.	kırk.	vierzig.
dört.	vier.	elli.	fünffig.
beş.	fünf.	altemisch.	sechzig.
altı.	sechs.	jeemisch.	sebenzig.
yedi.	seven.	seksen.	achtzig.
sekiz.	acht.	doksan.	neunzig.
dokuz.	neun.	jüz.	hundert.
on.	zehn.	jüz bir.	hundert ein.
onbir.	elf.	iki jüz.	zweyhundert.
oniki.	zwölf.	üç jüz.	dreßhundert.
on üç.	dreyzehn.	dört jüz.	vierhundert.
on dört.	vierzehn.	beş jüz.	fünfhundert.
on beş.	fünffzehn.	altı jüz.	sechshundert.
on altı.	sechzehn.	yedi jüz.	sebenhundert.
on yedi.	sebenzehn.	sekiz jüz.	achthundert.
on sekiz.	achtzehn.	dokuz jüz.	neunhundert.
on dokuz.	neunzehn.	bin.	tausend.
ijirmi.	zwanzig.	iki bin.	zweytausend.
ijirmi bir.	ein und zwanzig.	on bin.	zehntausend.
ijirmi iki.	zwey und zw.	jüz bin.	

Man bemerke, daß die gantzere Zahl der kleinern ohne Verbindungs wort vorgesetzt wird. z. B. ein und sieben, sechs und acht, tausend siebenhundert neun und achtzig.

Die

Resim 7. Sayılar

1. Yazar iki (zwei) olarak vermiş fakat sözlük kısmında ikiz kelimesini ijiz (zwilling) şeklinde kullanmıştır.

2.1.3. İkinci Bölüm

İkinci bölümde zamirler konusu işlenmiştir. Yazar zamirleri üç alt başlıkta ele almıştır (ss. 14-19).

Zweyter Theil.	
Von dem Fürworte.	
Erstes Hauptstück.	
Von Pronomine personali und demonstrativo.	
Die personalia sind: ben ich, sen du, o er, wir ſie ſo abgeändert werden:	
Einfache Zahl.	Vielfache Zahl.
Ben. Ich.	Biz. Wir.
benüm, mein, meines.	bizim, unſer, unſeres.
bana, mir.	bize, unſ.
beni, miſ.	bizi, unſ.
benden, von mir.	bizden, von unſ.
Sen. Du.	Siz. Ihr.
ſenün, dein, deines.	ſizin, euer, eueres.
ſana, dir.	ſize, euerem.
ſeni, dich.	ſizi, euch.
ſenden, von dir.	ſizden, von euch.
O, Er.	Onlar. Sie.
onun, ſein, ſeines.	onlarün, ihr, ihrer.
ona, ihm.	onlara, ihnen.
oni, ihn.	onlari, ſie.
ondan, von ihm.	onlardan, von ihnen.
Wenn man höflich ſprechen will, ſagt man in der vielfachen Zahl ſizler Ihr, bizler Wir.	

Resim 8. İkinci bölüm

İkinci bölümün birinci alt başlığında kişi ve işaret zamirleri; saygı amaçlı ve kibar konuşmalarda *sizler* ve *bizler* zamirlerinin tercih edilmesi gerektiği; işaret zamiri için *bu*, *ſchu* (şu), *bunlar*, *ſchunlar* (şunlar)'ın kullanıldığı; dönüşlülük zamirinin kendi olduğu üzerinde durulmuştur (ss. 14-15).

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

1. İlgi hâli eki ben ve sen zamirlerine yuvarlak ünlülü, siz zamirine düz ünlülü gelir. Çokluk birinci kişi zamiri biz iki türlü kullanıma sahiptir. Örn.: benüm (mein, meines), ſenün (dein, deines), bizim ~ bizüm (unſer, unſeres), ſizin (euer, eueres)
2. İlgi hâli eki, o kişi zamirine veya bu ve şu işaret zamirine gelirken kalınlık incelik uyumuna uyar. Zamir çokluk eki aldığında bu kural bozulmuştur: onun (ſein, ſeines), onlarün (ihr, ihrer), bunun - ſchunun (dieſes), bunlarün – ſchunlarün (dieſer)
3. kendi dönüşlülük zamirinin hâl çekimi şu şekildedir: kendinin, kendije, kendiji, kendiden. Örnek kullanım: kendije zarar etti (er hat ſich ſelb ſten geſchadet), kendi kendiden (von ſich ſelbſt, für ſich)

İkinci bölümün ikinci alt başlığında *ki* bağlacına ve sıfat yapan *ki* ile sıfat fiil *-dug* (*duk*) ekine; soru zamiri ve sıfatı *kim*, *kime*, *ne*, *neden*, *naſil*, *ne türlü*, *ne kadar*, *hangi*, *nerelü*'nün kullanımına; belgisiz zamir *bir kimse*, *kimse*, *hitsch* (hiç) *bir kimse*, *bir ſey*, *her*, *herkes*'in kullanımına yer verilmiştir (ss 15-17).

İkinci bölümün üçüncü alt başlığında iyelik ekleri verilmiştir. Kelime ünlü ile biterse iyelik eklerinin *+m*, *+n*, *+si*, *+müz*, *+nüz*, *+leri*; ünsüz ile biterse *+üm*, *+ün* veya *+in*, *+i* veya *+ü*, *+ümüz*, *+ünüz*, *+leri* şeklinde kullanıldığı; *benim*, *ſenin* kişi zamiri ile yapılan tamlamalarda tamlanan ekinin (birinci kişi iyelik eki) kullanılmasının zorunlu olduğu "*benim baba yerine benim babam*" fakat *benim* ve *ſenin*

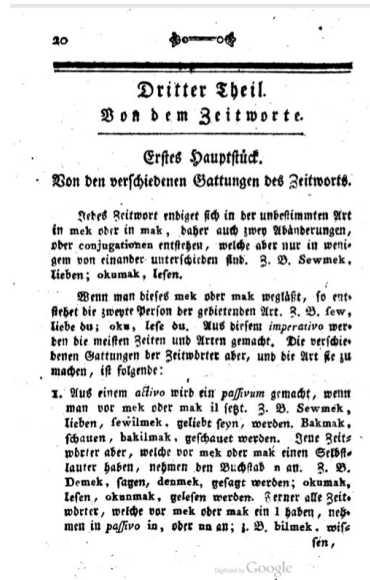
zamirlerinin kullanımının zorunlu olmadığı; üçüncü kişilerde ise iyelik zamiri *i* ve *si* eklerinin kullanıldığına değinilmiştir (*ewin sahibi*). Yazar bu açıklamaların ardından tamlamanın belirli olması durumunda *ewin sahibi* şeklinde kullanıldığına, belirsiz olması durumunda ise *ew sahibi* denildiğine yer verir. (ss. 17-19).

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

1. İyelik ekleri isimlere eklenirken ünlü uyumu konusunda bir standart yoktur. Teklik 1. ve 2. kişi iyelik eklerinde ünlü uyumu görülürken çokluk 1. ve 2. iyelik eki +(ü)müz ve +(ü)nüz şeklindedir. Örn.: ewi (fein Haus), kürkü (fein Pelz); babamüz (unfer Vater), babanüz (euer Vater), ewümüz (unfer Haus) ewünüz (euer Haus).

2.1.4. Üçüncü Bölüm

Bu bölümde fiiller konusu işlenmiştir. Fiiller üç alt başlıkta ele alınmıştır (ss. 20-37).

Resim 9. Üçüncü bölüm

Üçüncü bölümün birinci alt başlığında fiilden isim yapım ekleri *mek* ve *mak*; edilgen eki *-il*, *-n*; ettirgenlik eki *dür*, *-t* ve *-d*, *-ür*; dönüşlülük eki *-n*; işteşlik eki *-sch* (*ş*), *-isch* (*iş*); olumsuzluk eki *-me* ve *-ma*, yeterliliğin olumsuzunun *eme* ve *ama*, isimden fiil yapım eki *la* ve *le*, şimdiki zaman eki *-jor* (*yor*) ve fiillerle kullanılan yardımcı fiiller *etmek*, *eylemek*, *ajpmak* (*yapmak*), *kılmak* hakkında bilgi verilmiştir (ss. 20-23).

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığında *i* ek fiili ve *idim*, *imischim* (*imişim*), *imischidim* (*imişdim*) şekilleri; *ol-* fiili ve *oldum*, *olmisch* (*olmuş*) *idim*, *olurum*, *olacagim*, *ol*, *olaidim*, *olurdum*, *olmüsch* (*olmuş*) *olam*, *olmüsch* (*olmuş*) *olaidim*, *olam*, *olsam*, *olmisch* (*olmuş*) *isem* şekillerine ve bunların çekimlerine örnekler verilmiştir. Devamında *iken*, *olurken*, *olup*, *olundscha* (*olunca*), *olan idük* ve *olduk*, *olmalü*, *olaldan* kelimelerinin anlam ve kullanımları üzerinde durulmuştur. İkinci alt başlığın sonunda ise kısaca *dejil*, *war*, *jok* (*yok*) olumsuzluk bildiren kelimeler verilmiştir (ss. 23-28).

Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığında fiillerde basit ve birleşik zaman çekimleri; fiillere gelen *-indsche* (*ince*) '*sewindsche*', *-megin* '*sewmegin*', *-er iken* '*sewer iken*', *-üp* '*sewüp*', *idschek* (*icek*), *-erek*, *-er*, *-en*, *-idschi* (*ici*), *-dük*, *-meden* ve *-madan*, *-eli* eklerinin bazı işlevleri hakkında bilgi verilmiştir (ss. 29-37).

Bu bölümde dikkat çeken bazı husular:

1. İstek çekiminde çokluk 1. şahıs eki –uz ve –jüz şeklindedir. Örn.: olauz (daß wir feyen), fewejüz (daß wir lieben).
2. İstek çekiminde çokluk 2. şahıs eki –fız ve –finiz şeklindedir. Örn.: olafız (daß ihr feyen), fewefiniz (daß ihr lieben)
3. İsimlerde olumsuzluk değil ve deil olarak kullanılır: ewim büyük değil (mein Haus ist nicht groß), Korkma, türktſche föjlemek o kadar gütfch deil.

2.1.5. Dördüncü Bölüm

Dördüncü bölümde bazı gramer kurallarına yer verilmiş olsa da daha çok konuşma cümleleri ve sözlük bölümü bulunmaktadır (ss. 38-41).

Dördüncü bölümün birinci alt bölümünde sıfatın zarf olarak kullanımı, *ile* edatı, millet isimlerinden dil ismi yapan *+tsche* (*çe*) eki, soru ve işaret zamirlerine *+e*, *+de*, *+den* hal eklerinin getirilmesi ve soru edatı *mi* işlenmiştir (ss. 38-39).

Dördüncü bölümün ikinci alt bölümünde bulunma hâl eki, ayrılma hâl eki, olumsuzluk bildiren *siz* eki ve *üzre*, *dek veya degin*, *göre*, *dogru*, *karschi* (*karşı*), *jakin* (*yakin*), *ütrü*, *sonra*, *ewwel*, *kairi* ve *made*, *ile*, *itschin* (*için*), *kibi* (*gibi*) hakkında bilgiler bulunmaktadır (ss. 39-41).

38

Vierter Theil. Von den übrigen Theilen der Rede.

Erstes Hauptstück. Von dem Nebenvorte.

Die Nebenvörter werden oft als *adverbia* gebraucht. S. B. *güzel*, der schöne und schön. Man setzt auch den Hauptwörtern *ile*, mit hinzu. S. B. *delilik*, *kararheit*, *delilik* ile, mit *kararheit*, *nâvritsch*.

Bei dem eigenen Namen wird *tsche* oder *tsche* hinzugesetzt. S. B. *nemtsche*, ein Deutscher, *nemtsche-tsche*, deutsch, *Türk*, ein Türke; *türktſche*, türksisch.

Bei der Bewegung kriecht das *adverbium* ohne Zusatz, oder wird es auch in der dritten Endung gebraucht. S. B. *nereje*, *wobin* v *buraja*, *hieher*. *Oraja*, *borosen* hin ic. *Jokari* oder *jokarija*, *hinauf*. *Aſchaga*, *herab* ic. S. B. *nereje* *giderün*, wo gehst du hin? *jokari* *tschik*, ob? *jokarija* *tschik*, *steige* *hinauf* ic.

Bei der Ruhe bestimmt das *adverbium* das *Wort*. *Icin* de oder da, in. S. B. *nerede* *sin*, wo bist du? *burada* *otururum*, ich sitze hier. *Jokarda* *ujur*, er schlief oben ic.

Bei der Frage woher v wird das *adverbium* in die sechste Endung gesetzt. S. B. *nerede* *gelirin*, woher kommst

Digitized by Google

40

2. *göre*, *nach*, *vermög*. S. B. *sojledigine göre* *ile*, wenn es nach dem ist, was du sagst.

3. *dogru*, *gegen*, *gerade* in. S. B. *ſchehire dogru* *giderim*, ich gehe gegen die Stadt, *gerade* in die Stadt.

4. *karſchi*, *wider*, *gegen*, *gegenüber*. S. B. *düſchmeue karſchi*, *wider* den Feind. *kaleje karſchi*, der *Deftung* gegenüber.

5. *jakin*, *nahe*. S. B. *bana jakin gelme*, *Komm* mir nicht nahe.

Der sechsten Endung werden nachgesetzt.

1. *ütrü*, *wegen*. S. B. *ſenden ütrü*, *wegen*, für oder von dir.

2. *sonra*, *nach*. S. B. *benden sonra*, *nach* mir. *ekmekden sonra* *ſcharab* *itſchti*, *nach* dem *Brod* hat er *Wein* getrunken.

3. *ewwel*, *vor*. S. B. *benden ewwel*, *vor* mir.

4. *kairi* und *made*, *auffer*. S. B. *ondan made*, *auffer* dem.

Folgende werden nach einem Hauptworte mit der ersten, und nach einem Fürworte mit der zweiten Endung gebraucht:

1. *ile*, *mit*. S. B. *benim ile*, *mit* mir. *kimin ile*, *mit* wem v *aga ile*, *mit* dem Herrn.

2. *itſchin*, *für*, *wegen*. S. B. *kadin itſchin*, *für* die Frau. *Benüm itſchin*, *für* mich.

3-

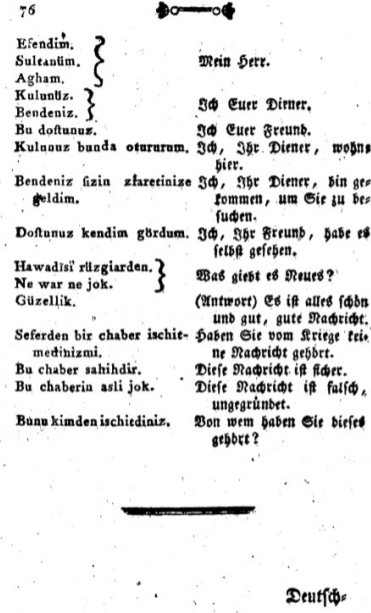
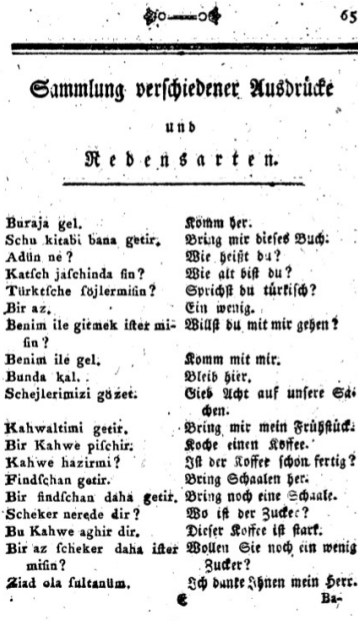
Resim 10. Bazı zarflar ve edatlar

Dördüncü bölümün üçüncü alt bölümünde on başlıkta konuşma cümleleri ve bunların Almanca karşılıkları bulunmaktadır: 1.sabah vaktinde ziyaret (ss. 42-44), 2.Türkçe konuşmak (ss. 44-46), 3.yazmak (s. 47-48), 4. dost ile sohbet (ss. 48-51), 5. hava durumu (ss. 51-52), 6. seyir (ss. 52-56), 7. haber (ss. 56-57), 8. iki dost arasında (ss. 58-60), 9. bir kimseden sual etmek (ss. 60-62), 10. bir şey satın almak (62-64).

3ehn ausgefuchte Gefpräch.		58	
Ewwelki mukialeme.	Erstes Gefpräch.	Sekizindschi mukialeme	Achtes Gefpräch.
Sabah waktında ziyaret etmek itfchin.	Zur Morgenzeit einen Besuch abzustatten.	İki dost arasında.	Zwischen zween Freunden
Agan nerededir? Bunda dir sultanım. Daha ujrımı? Chajr: efchelebim, ojanik- tir. Kalkmişimi? Jok sultanım, daha dü- fchekte dir. Sabahiniz chajr ola sul- tanım. Chofch geldiniz efchele- bim. Daha düfchekte finiz? Dün gedfche getfch jatetüm. Sen giesigin kibi ojanama- başchladık. Kim aldy ojuni, kim kajb- etti? Bir ojunda on grufch aldım.	Wo ist dein Herr? Er ist hier, mein Herr. Schläft er noch? Nein, mein junger Herr, er ist munter. Ist er aufgestanden? Nein, mein Herr, er ist noch im Bette. Guten Morgen, mein Herr. Sie sind mir willkommen, mein junger Herr. Sie sind noch im Bette? Gestern Nacht hab' ich mich spät niedergelegt. Sobald Sie fortgegangen sind, haben wir zu spie- len angefangen. Wer hat das Spiel gewon- nen, wer hat verloren? In einem Spiele hab' ich sehn Pfaffen gewonnen. Ne-	Agas, sizi bir kimsa iftejor. Sözle gelsin içeri. Agaja bir iskeme getir. Lazım deil. Maazur ola, burada teshok eglenemem. Ne pek ewetlerim; bir az otur bir daaly sohbet e- delim. Kejhoiz ejimi? Allah schükür, eji ehosch dür sultanım. Chatiriniği formaga geldim. Allah razy ola sultanım. Allah Umthaizi teshok ede. Bir chaberüa jokmi? Hiesch joktur; belki sizde jeni chaberler wardir. Filan pascha mazal olmiş dediler.	Hieres Gefpräch. Herr, jemand verlangt Sie (zu sprechen.) Sage er soll herein kommen. Bringe dem Herrn einen Stuhl. Es ist nicht nöthig. Um Vergeltung, ich kann mich hier nicht lange aufhalten. Was rufen Sie so sehr; las- sen Sie sich ein wenig nie- der, wie wollen etwas mit einander sprechen. Befinden Sie sich wohl? Gott sey Dank, gut, mein Herr. Ich bin gekommen, mich um Ihr Wohlseyn zu erkun- digen. Ich bin Ihnen verbunden, mein Herr. Gott soll Ihnen ein langes Leben geben. Wissen Sie keine Neuigkeit? Gar keine; vielleicht haben Sie Nachrichten. Man sagt, daß der Pascha d. R. abgesetzt worden sey. Dag-

Resim 11. Konuşma cümleleri

Karşılıklı konuşma cümlelerinin devamında günlük hayatta çokça kullanılabilecek *buraja (buraya) gel, dün ne?, kahvaltımı getir, bu elma tschürük (çürük) dir, gezmege gidelim, pendschereleri atsch (pencereleri aç)* gibi değişik konularda 250'ye yakın cümle kalıpları bulunmaktadır (ss. 65-76).

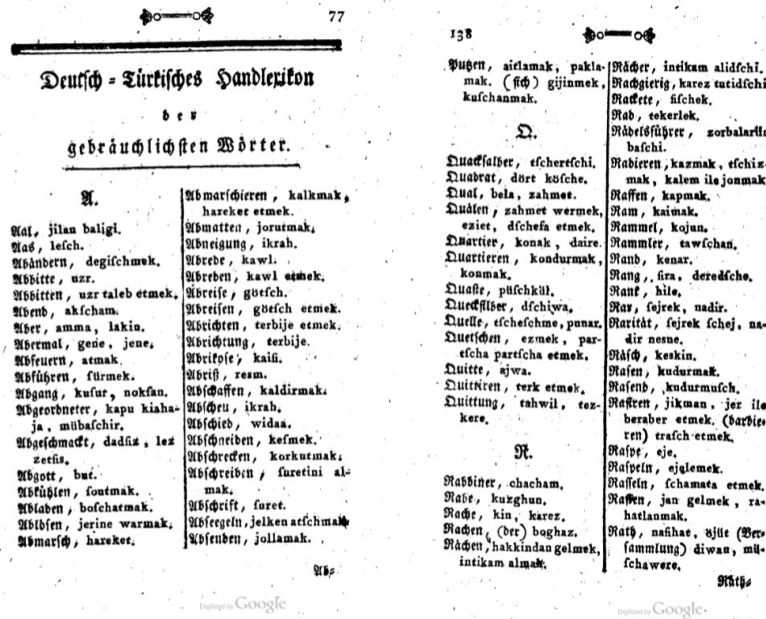

Resim 12. Değişik kalıptaki cümleler

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

1. Yazar yedinci mükâlemede kağıt sözcüğünü gazete anlamında kullanmıştır: kiahadlar ne derler? (Was fagen die Zeitungen?)

Dördüncü bölümün son bölümünde yazar önemli gördüğü kelimelerden oluşan 101 sayfa Almanca-Türkçe sözlük hazırlamıştır (ss. 77-178).

Resim 13. Sözlük

Bu bölümde dikkat çeken bazı özellikler:

1. Bazı kelimelerde ünsüz ikizleşmesi görülür. Örn.: lekkelemek (lekelemek) “beflecken”, iffirmek (ısırmak) “beiffen”, kaffap tükiani (kasap dükkanı) “fleischbank”, battürmak (batırmak) “eintunken”
2. Bazı kelimelerde sızıcılışma görülür. Örn.: ahtsche (akçe) “geld”
3. Bazı kelimelerde ünlü türemesi görülür. Örn.: uruba (urba) “kleid”, bikir (bıkr) “jungfrau”
4. Bazı kelimelerde süreksizleşme görülür. Örn.: tschahtschir (çakşır) “hofen”
5. Bazı kelimelerde akıcılışma görülür. Örn.: düjün (düğün) “beilager”
6. Bazı kelimelerde akıcı ünsüzler arası değişimler görülür. Örn.: namkör (nankör) “undankbar”
7. Bazı kelimelerde ince ünlünün kalın ünlüye dönüştüğü görülür. Örn.: gönülden (gönülden) “infändig”
8. Bazı kelimelerde dar ünlünün geniş ünlüye dönüştüğü görülür. Örn.: ojandirmek (uyandırmak) “erwecken”
9. ع (‘) sesinin erimesi neticesinde uzun ünlü olduğu görülür. Örn.: iitibar (اعتبار) “achtung”, maarifet (معرفة) “gelehrfamkeit”
10. Bazı kelimelerde ünsüz türemesi görülür. Örn.: fehajir (شاعر) “dichter”
11. Türk sözcüğü, hem bir ırk adı olarak hem de İslam dinini kabul edenlerin adı olarak kullanılmıştır. Türk: türk, müsülman.
12. Asma için dikik karşılığı verilmiştir. Rebe, reben: dikik.

3.Sonuç

3.1. Eserin isimsiz olması ve eser hakkında çoğu kaynakta bilgi bulunmamasına rağmen ‘Die K.K. Orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwärtige Einrichtung’ adlı eserde Thomas Chabert adı altında bu eserin verilmiş olması eserin yazarının Thomas Chabert olduğunu gösterir.

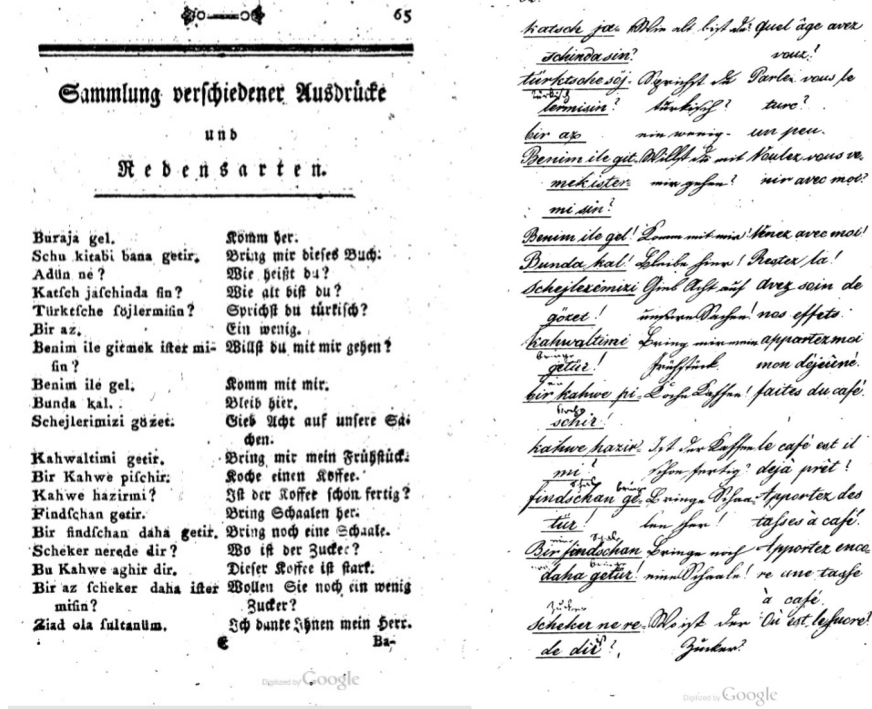
3.2. Thomas Chabert 1789 tarihli “Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter” adlı eserinin askeri personel için hazırlanmış bir eser olduğunu belirtse de içerik olarak yapmış olduğumuz incelemede askeri personele has olabilecek bir bölüm tespit edilememiştir. Eserde kısaca Türkçenin gramer kuralları, günlük hayatta herkes için gerekli olabilecek cümle kalıpları ve Meninski’den alınmış konuşma cümleleri verilmiştir. Eserin sonunda da Almanca-Türkçe sözlük bulunmaktadır.

3.3. Yazarın yıllarca Doğu dilleri profesörlüğü yapmış olması ve 1810 yılında Hikâyet-i İbda-i Yeniçeriyân bâ Bereket-i Pîr-i Bektaşiyân Şeyh Hacı Bektaş Velî-i Müslimân adlı tiyatro eserini yazacak kadar Türkçeye hâkim olması bu eserin önemini yabancılara Türkçe öğretimi açısından daha da artırmaktadır. Eserin ön sözünde de belirtildiği üzere yazarın kısa ve kolay bir Türkçe öğretim kitabı hazırlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle eserinde fazla detaya girmeden en önemli gramer kurallarına ve en çok dikkat edilmesi gereken hususlara yer vermiştir. Eserin bu özelliği yabancılara Türkçe öğretimi noktasında Türk araştırmacılara fayda sağlayacaktır.

3.4. Bu eser daha sonraki yıllarda yazılmış olan bazı esere kaynaklık etmiştir. Bu sebeple döneminde ve sonraki dönemlerde Türkçe öğretimi için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Yazarı belli olmayan 1828 tarihli “Kurzgefazte türkisch=deutsche Sprachlehre- Mit einer Sammlung der gebräuchlichsten Wörter, kleiner Constructions und Redensarten – Nebst zwölf Gesprächen und zehn Gefchichten in türkischer deutscher und französischer Sprache” adlı çalışma bir çeşit Thomas Chabert’in çalışmasının

kopyası şeklindedir. İki çalışma arasındaki fark birinin Türkçe ve Almanca olarak hazırlanmışken diğerinin Türkçe, Almanca ve Fransızca olarak hazırlanmış olmasıdır³.

Aşağıda her iki eserde bulunan konuşma cümlelerinden verilen örnekler birebir aynıdır. Yalnız 1828 tarihli eser Türkçe, Almanca ve Fransızca olarak hazırlanmıştır.

1789 tarihli eser

1828 tarihli eser

Resim 14. İki eserdeki kalıp cümleler sayfası

3.5. Sözlük kısmında verilmiş bazı kelimelerin yazımlarının konuşma özelliklerine göre verildiği görülmektedir⁴.

3.5.1. Anadolu ağızlarında ünsüz ikizleşmesi yaygın olarak görülen bir ses olayıdır: Yazarın lekelemek (لكلمك) > leklemek şeklinde vermiş olması ağız özelliğini yansıtan bir husustur.

3.5.2. Anadolu ağızlarında görülen diğer bir ses olayı da Arapça kelimelerdeki (ع) ayın sesinin erimesiyle yanındaki ünlünün uzun telaffuz edilmesidir. Eserin sözlük kısmında Arapça kökenli olan i'tibār (اعتبار) > itibar şeklinde verilmesi yine ağız özelliğini yansıtan bir husustur.

Kaynakça

Argunşah, M.- Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Bartholomæo G. (1567). *De Turcarum Moribus Epitome*. Ioan Tornaesivm: Lvgdvni Apvd.

³ 1828 tarihli eser için bakınız: Bekar, B. (2017). 1828 Yılında Yazılmış Türkçe, Almanca ve Fransızca Bir Transkripsiyon Metni. *Route Educational and Social Science Journal*. Volume 4/7, December 2017.

⁴ Leyla Karahan (2017). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK; Tuncer Gülensoy (1988). Kütahya ve Yöresi Ağızları. Ankara: TDK. Zeynep Korkmaz (1956). Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi, Ankara: TDK.

- Bekar, B. (2017). 1828 Yılında Yazılmış Türkçe, Almanca ve Fransızca Bir Transkripsiyon Metni. *Route Educational and Social Science Journal*, Volume 4/7, December 2017.
- Chabert, T. (1789). *Kurze Anleitung zur Erlernung der türkischen Sprache, für Militär Personen. Sammt einer Sammlung von nützlichen Gesprächen, Ausdrücken und Redensarten und einem Handlexikon der gebräuchlichsten Wörter*. Wien: Bei Löschenkohl, Kunsthändler am Kohlmarkt.
- Die K. K. Orientalische Akademie Zu Wien, Ihre Gründung, Fortbildung und Gegenwärtige Einrichtung* (1839). Wien: Carl Gerold.
- Dilaçar, A. (1986). *Dil, Diller ve Dilcilik*. Ankara: TDK.
- Gökalp-Alpaslan, G.G. (2007). İlk Türkçe Oyunlardan Vakayi-i Acibe ve Havadis-i Garibe-i Keşfger Ahmed Üzerine Bir İnceleme. *bilig Bahar* 2007, sayı 41, ss. 41-68.
- Gülensoy T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK
- Harsany, J. N. (1672). *Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens*. Coloniae Brandeburgicae.
- Hazai, G. (2012). *Türkiye Türkçesinin Dünü ve Bugünü*. Ankara: TDK.
- İmer K., Kocaman A. ve Özsoy A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Jahrbücher Der Literatur. Vier und Funzigster Band* (1831). Wien: Carl Gerold.
- Kartallıoğlu, Y. (2010). *Bernardo da Parigi'nin Söz Kitabı 400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (1956). *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Osmanische Sprichwörter* (1865). Die K.K. Orientalische Akademie in Wien.
- Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yağmur Ö. (2014). Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4 (2014) Güz, ss. 201-217.
- Yılmaz, Y. - Demirci, O. (2016). Preindl'in Grammaire Turque'ünde Türk Atasözleri. *Turkish Studies*, 11(20), 25-40.
- Yılmaz, Y. - Özveren, M. S. (2017). P.A. Jaubert'in Elements De La Grammaire Turque'ündeki Atasözleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 9. 31-68.
- Zenker, J. T. (1866). *Türkisch, arabisch, persisches Handwörterbuch*. Leipzig: Engelmann Verlag